

*Бродюк Ю. М.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*

АНТИЧНИЙ ІНТЕРТЕКСТ У ПОВІСТІ «ГРЕК ШУКАЄ ГРЕКИНЮ» Ф. ДЮРРЕНМАТТА

Анотація. У статті проаналізовано античний інтертекст у повісті «Грек шукає грекиню» Ф. Дюрренматта. З'ясовано, що, на думку Ф. Дюрренматта, гротескне обличчя сучасного світу, його невинуватого жорстокість до звичайної, «маленької» людини здатна показати лише комедія, саме вона відкриває справжню істину. Комедією в прозі названа в підзаголовку і повість «Грек шукає грекиню» (1955). Зазначений твір є пародією на грецький пасторальний роман Лонга «Дафніс і Хлоя». Письменник використовує античний сюжет як ігровий матеріал для створення пародії.

Було встановлено, що в інтерпретації Ф. Дюрренматта давно відомі античні образи постають в зовсім іншому світлі. Крізь призму свого трагікомічного світовідчуття письменник пропонує нетрадиційне прочитання античних мотивів, створивши особливу структуру оповідного дискурсу. Інтертекстуальність стає засобом організації гри з читачем. Так, Хлоєю звали героїню буколічного роману «Дафніс і Хлоя» письменника Лонга. Вона була цнотливою дівчиною, яка не знала кохання. Наречена Архілохоса, навпаки, є куртизанкою, і на відміну від сюжету класичного грецького роману, де прості пастух і пастушка насправді були дітьми багатих і знатних батьків, Хлоя виявляється утриманкою. Архілохос на початку роману постає перед читачем дрібним службовцем, але художник Пассап хоче намалювати його у подобі бога війни Арея. Незграбний і навіть зворушливий Архілохос пручається такому порівнянню. Таким чином, міфологічний образ Ф. Дюрренматт інтерпретує крізь призму комічності.

З'ясовано, що у романі «Дафніс і Хлоя» Лонг зобразив любов як вищу силу природи, любов – поза добром і злом, вище добра і зла, як вищу свободу і пізнання світу у красі. Любов, зображена у романі «Дафніс і Хлоя», не відділена від природи. У повісті «Грек шукає грекиню» Хлоя, яка втілює в собі аморальність, у творі постає символом життя і пробуджує Архілохоса до пошуку нового сенсу буття. Ф. Дюрренматт подібно античним філософам підносить та оспівує почуття кохання.

Ключові слова: повість, комедія в прозі, Ф. Дюрренматт, література античності, інтертекст, алюзія, ремінісценція.

Постановка проблеми. Фрідріх Дюрренматт (1921–1990) – видатний швейцарський німецькомовний письменник, талановитий художник, театральний діяч, якого поряд із Максом Фрішем літературознавці справедливо вважають першозасновником сучасної швейцарської літератури. Перу митця належать твори у галузі драматургії, публіцистики. Він – автор детективних романів, прозових творів, позначених філософською спрямованістю.

З. Кучер зауважує: «Дюрренматт належить до генерації неспокійних, «бурхливих» письменників, яким вдалося зруй-

нувати національний міф про «винятковість» своєї країни, про особливий шлях її розвитку, що мовби гарантує повну, всеосяжну демократію та загальне процвітання. Дюрренматт завжди прагнув вразити та шокувати читача, порушував традиційні підвалини «благополучного» суспільства. Його творчість загалом відрізняє критичне ставлення до офіційної конформістської політики держави. Загальному матеріальному добробуту письменник протиставляє окрему людську особистість, яка стає відчуженою та самотньою в суспільстві самовдоволених обивателів» [1, с. 3]. На думку Ф. Дюрренматта, гротескне обличчя сучасного світу, його невинуватого жорстокість до звичайної, «маленької» людини здатна показати лише комедія, саме вона відкриває справжню істину. Комедією в прозі названа в підзаголовку і повість «Грек шукає грекиню» (1955). Складно не погодитися з авторським визначенням твору, оскільки герої комедії, на наш погляд, нарочито шаблонні, ситуації навмисно ідеалістичні і неймовірні, а результати підкреслено непередбачувані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оригінальність індивідуального стилю письменника, своєрідність філософсько-естетичної концепції його творів і сьгодні викликають інтерес до літературного доробку Ф. Дюрренматта. У зарубіжному та вітчизняному літературознавстві творчість письменника досліджували Є. Волошук, Д. Затонський, З. Кучер, Н. Павлова, В. Пожидаєва, В. Седельник та інші. Об'єктом наукових студій став творчий шлях письменника, загальні особливості його творчості, жанрове розмаїття творів. Дослідників цікавила поетика і проблематика прозового доробку митця, компаративне зіставлення художнього методу Ф. Дюрренматта з методом Ф. Кафки, Б. Брехта, А. Камю, Ж.-П. Сартра та абсурдистів, стратегія художнього впливу письменника тощо. Найбільш ґрунтовною науковою працею, у якій розкрито особливості поетики прози Ф. Дюрренматта, на теренах вітчизняного літературознавства залишається дисертація З. Кучер «Особливості поетики і проблематики прози Ф. Дюрренматта» (2003). У ній уперше в українському літературознавстві досліджується художня проза Ф. Дюрренматта як цілісне естетичне явище у сукупності індивідуальних особливостей та найважливіших типологічних зв'язків з основними філософсько-естетичними напрямками, що характеризують стан сучасного культурного процесу. Аналізуючи повість «Грек шукає грекиню», дослідниця зосереджується на проблематиці та співвідношенні опозиції «моральність – аморальність» у творі. Однак, незважаючи на те, що окремі аспекти інтертекстуальності повісті «Грек шукає грекиню» були висвітлені в дослідженні З. Кучер, античні мотиви й образи твору ще потребують подальшого дослідження. Це й зумовлює актуальність теми нашої роботи.

Постановка завдання. Метою пропонованої статті є – виявити і проаналізувати античний інтертекст у повісті «Грек шукає грекиню» Ф. Дюрренматта.

Виклад основного матеріалу. Співвідношення одного тексту з іншим, їх діалогічну взаємодію зазвичай називають інтертекстом. У «Лексиконі загального та порівняльного літературознавства» означений термін визначено як такий, що «пояснює виявлення різних форм та напрямів письма в одній текстовій площині» [2, с. 233]. Слушним є зауваження Ю. Крістевеї щодо інтертексту як певного простору сходження можливості цитаті та її виявлення. Окрім цього, інтертекст, на думку дослідниці, вміщує у собі не стільки прямі цитати з певних творів, скільки всі можливі культурні дискурси (соціолектні, побутові, наукові, пропагандистські, маскультурні, літературні тощо), під впливом яких перебуває автор будь-якого твору. Так, момент появи інтертексту «є “читанням-письмом”, бо з’являється в процесі переписування вже інформації, утвореної у вже наявному чи попередньому культурному контексті» [2, с. 233].

Однією з форм інтертекстуальності є пародія. Для Ф. Дюрренматта пародія пропонує нові можливості для соціальної критики і свободи. «Драматургія діючої речовини буде замінена на драматургію вигаданих матеріалів. Через сміх проявляється свобода народу, в плачі його неминучість, сьогодні ми повинні доводити свободу. Тирани цієї планети не будуть зворушені творами поета, під час жалобних пісень вони позіхають, героїчні пісенспіви вони вважають дурною казкою, під час релігійної поезії вони засинають, вони бояться тільки одного: глузувань» [3, с. 614]. Слід зауважити, що пародія проникла не лише в драматургію письменника, але і в його прозу. Повістю «Грек шукає грекиню» Ф. Дюрренматт пародіює грецький пасторальний роман Лонга «Дафніс і Хлоя».

Схема грецького роману, за визначенням Б. Шалагінова, має спільні загальні риси для всіх творів означеного жанру: доля розлучає юних, закоханих героїв, і вони поневіряються на чужині. Дівчину силоміць змушують до шлюбу, «навіть продають у будинок розпусти, проте вона зберігає цнотливість і вірність коханому» [4, с. 78]. Численні пригоди загартовують молодого юнака на шляху до кохання. Хоча він пізнає різних жінок, у його серці палає кохання до обранниці. Нарешті розлучені зустрічаються і одружуються [4].

Ф. Дюрренматт крізь призму свого трагікомічного світовідчуття пропонує нетрадиційне прочитання античних мотивів і образів, створивши особливу структуру оповідного дискурсу. Головним героєм комедії в прозі є Арнольф Архілохос, який вибудував у своїй голові жорсткий і непорушний устрій: «Його світ був міцний як фортеця, у своїй уяві він звів високу моральну споруду, де панував лад, а на чолі її стояв сам президент» [5, с. 486]. На другому місці в його ієрархії – «глава давньо-новопресвітеріан передостанніх християн» [5, с. 486], і так далі аж до номера вісім – сім’ї брата Бібі – «п’ятиці з однією законною і двома незаконними дружинами» [5, с. 486]. Сорокап’ятирічний чоловік, який досі не знав жінок, за порадою мадам Білер, розмістив у газеті шлюбне оголошення зі словами: «Грек шукає грекиню».

Від моменту, коли Архілохос одержав «невеличкий напачений конверт із аркушиком паперу, блакитним як небо Пелопонессу» [5, с. 494] від таємничої незнайомки на ім’я Хлоя Салонікі, у його житті відбулися разючі зміни. Несподівано всі ті особистості, які займали певний номер у світоустрої Архіл-

охоса, починають проявляти до нього увагу, Хлоя організовує одруження вже після першої зустрічі, а самого героя мало того, що підвищують з посади молодшого помічника бухгалтера до генерального директора об’єднання атомних гармат і акушерських щипців, він ще, як істинний непитуший і побожний давньо-новопресвітеріанин, стає високоповажним членом всесвітньої церковної ради давньо-новопресвітеріан. Щастя буквально переслідує Архілохоса, що надзвичайно бентежить його.

Однак шлюбна церемонія усе розставляє на свої місця. Ф. Дюрренматт вкладає у уста єпископа слова, які нарешті дозволяють зрозуміти, ким насправді є Хлоя: «Ось перед вами наречена <...> з великою ніжністю ми всі, присутні, щиро її полюбили, і вона завжди дарувала нам, отут присутнім, стільки кохання, виявляла стільки шляхетності та вроди <...> одне слово, вона подарувала нам стільки прегарних годин, що ми повік будемо їй вдячні» [5, с. 563]. Саме в «мить найвищого свого щастя» [5, с. 564] високоповажний Архілохос приходить до тями і усвідомлює, що весь його світоустрій зруйновано і всі таємничі події, що трапилися з ним за один день після знайомства з Хлоєю, насправді є закономірними, враховуючи специфіку її професії.

Н. Павлова справедливо зауважує, що повість побудована за тими ж законами, що і написане Ф. Дюрренматтом для сцени. Чітко розроблена експозиція. Як і належить класичній драматургії (Ф. Дюрренматт любить зберігати іронічну прихильність класиці), одна одній протистоять дві сили. Із одного боку – Архілохос з його вигаданими моральними принципами, а з іншого – прекрасна Хлоя, кохання якої змінює головного героя. Після появи на сцені Хлої події у творі набувають динамічного характеру, розвиваються «як постріл» (так Ф. Дюрренматт писав про темп своєї драматургії). Але двигуном оповіді, на думку Н. Павлової, виступають не події. Розвивається прийнята автором фантастична логіка, згідно з якою, як у казці, можливо все. Саме ця логіка штовхає вперед дію. Фантастичні, гротескні у Ф. Дюрренматта не тільки образи, але і сюжет. Щасливі події ніби переслідують Архілохоса, а важкий і похмурий світ, у якому він існував до знайомства з Хлоєю, набуває легкості. Однак картина, як в оповіданні «Тунель», перевертається. Герой дізнається, хто насправді його наречена, і світ для нього руйнується. «Численні шанувальники всіма силами намагаються видати Хлою заміж, але ситуація позбавлена тієї муки і надриву, які супроводжували в романі Ф. Достоєвського намір Тоцького збути з рук Настасію Філіпівну. Інтерес для Дюрренматта в іншому» [6]. Автор демонструє читачеві парадоксальність ситуації, її недвозначність.

Інтертекстуальність стає засобом організації гри з читачем. «Дюрренматтівські алюзії, ремінісценції тощо формують у читача «ігрове ставлення до тексту» (С. Жигун), випробовують інтелект читача» [7, с. 240]. Гра протилежних смислів стиснута часом навіть в окремій фразі, в одному єдиному слові. Адже Хлоєю звали й іншу грекиню – героїню буколічного роману «Дафніс і Хлоя» письменника Лонга, який жив у II–III століттях н.е. То була цнотлива дівчина, яку треба ще навчати любові. Ф. Дюрренматт називає свою героїню Хлоєю, пародіюючи давній античний образ. Наречена Архілохоса є куртизанкою, і на відміну від сюжету класичного грецького роману, де прості пастух і пастушка виявляються дітьми багатих і знатних батьків, Хлоя виявляється утриманкою. Її багаті покровителі щедро обдаровують Арнольфа. Однак, діз-

навшись правду, із незграбного тюхтія він перетворюється на розлюченого воїна, «давньогрецького бога війни» [5, с. 582], котрий «навмання бив навкруг себе, душив, дряпав, відважував стусани, звалював з ніг, розчерепив кілька голів, хряснувши їх лобами одна об одну...» [5, с. 583]. Войовничу сутність головного героя у ньому розгледів художник Пассап, який хотів намалювати Арнольфа у подобі Арея: «Ви – типовий тиран, який обожноє гуркіт війни, недолюдок, що купається у крові ... Просто ви ще не спромоглися розірвати пута, ще не виявили себе як слід. Ви – природжений гульвіса і еротоман, ви найкращий Арей, якого я міг собі уявити» [5, с. 541].

Співіснування двох різних начал в образі Архілохоса З. Кучер інтерпретує через категорії концепції античності Ніцше, що постулює існування аполлонівської й діонісійської основ, що формували еллінський дух. Образ головного героя повісті представляє собою синтез цих начал, доведених до своїх крайніх меж. У ньому нерозривно пов'язані властиві аполлонізму «досконале почуття міри, самообмеження, свобода від диких поривів» і риси, що характеризують діонісизм: «захоплення і блаженство самозабуття, вихід з розміреного і узаконеного світу» [8, с. 29]. Архілохос, на думку дослідниці, приречений на існування між цими двома полюсами, які не можуть бути врівноважені. Апофеоз однієї з двох основ слід розглядати як зміну цінностей у світогляді героя.

Події грецького роману розгортаються на фоні прекрасної природи. Ф. Дюрренматт пародіює означений жанр, розпочинаючи повість з опису жахливої погоди: «Без упину дощило – і вдень, і вночі, цілісінькими тижнями <...> То був жахливий січень. А тоді все сховав туман, він теж стояв цілими днями й тижнями...» [5, с. 485]. Слід відзначити і прийом психологічного паралелізму, який використовує автор. Завдяки означеному прийому Ф. Дюрренматт майстерно відтворює внутрішні переживання персонажів. Після появи в житті Архілохоса Хлої оживає сама природа, її стан відповідає почуттям героїв: «Непомітно для обох погода змінилася. Дощ перестав, туман де-не-де розривався, перетворюючись на примарні постаті. <...> Кризь туман уже часом прозирило блакитне небо <...> промениста блакить ставала яскравою, сонцесяйною, могутньою» [5, с. 500].

Характерною рисою літературних творів епохи еллінізму, зауважує З. Кучер, є особлива увага до розвитку любовного почуття в його тілесному прояві, властивому для античності загалом. Цікаво, що Ф. Дюрренматт зобразив у повісті шире кохання куртизанки, прекрасної і фізично досконалої, змалюваної художником в образі Венери, до незграбного, вайлуватого Архілохоса. Автор насміхається над мрією античних філософів про фізичну гармонію людського тіла, вустами художника стверджуючи: «... я не люблю малювати жінок, хіба що зрідка беруся за таких гладких, як ота пампушка. Для живопису вони не становлять чогось особливого, інша справа – чоловіки, і найцікавіше в них – відхилення від класичних ідеалів» [5, с. 542].

У романі «Дафніс і Хлоя» Лонг зобразив любов як вищу силу природи, любов – поза добром і злом, вище добра і зла, як вищу свободу і пізнання світу у красі. Любов, зображена у романі «Дафніс і Хлоя», на думку І. Макара, «не відділена від природи, це є те саме. Отже, любов – це „пізнання світу у красі“, а краса безумовно може стати причиною любові» [9, с. 338]. У повісті «Грек шукає грекиню» Хлоя, яка втілює в собі аморальність, у творі постає символом життя і пробу-

джує Архілохоса до нового, кращого життя. Ф. Дюрренматт, подібно античним філософам, вивщує кохання, стверджуючи, що воно – «диво, яке розквітає на землі знов і знов, а зло ніколи з неї не щезає. Праведники проклинають зло, мрійники сподіваються його виправити, а закохані його просто не помічають. Тільки кохання здатне сприймати даровану милість такою, яка вона є <...> світ жахливий і безглуздий. І тільки закохані можуть плекати надію на те, що все жахливе і безглузде врешті має якийсь сенс» [5, с. 580].

Висновки. Прозова спадщина Ф. Дюрренматта представляє собою складне філософсько-естетичне явище, для якого характерне вільне поєднання елементів різних художніх систем. Гра, фарс, авторська іронія визначають «ігрову» позицію персонажів у повісті «Грек шукає грекиню». Письменник використовує античний сюжет як ігровий матеріал для створення пародії. Перспективи подальших розвідок убачаємо в дослідженні античного інтертексту в оповіданні «Мінотавр», комедії «Ромул Великий», радіоп'єсі «Геркулес і Авгієві конюшні».

Література:

1. Кучер З.І Особливості поетики та проблематика прози Ф. Дюрренматта : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04 – л-ра зарубіж. країн / Кучер Зоя Іванівна ; Дніпропетровський нац. ун-т. Дніпро, 2003. 169 с.
2. Лексикон загального та порівняльного літературознавства : [за ред. А.Волкова та ін.]. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 636 с.
3. Серебрякова-Шибельейн Е.М. Драматургія Дюрренматта в контексті європейської драми ХХ століття на прикладі творчості «Ромул Великий». *Молодой ученый*. 2013. №10. С. 613–616. URL <https://moluch.ru/archive/57/7933/> (дата обращения: 14.12.2019).
4. Шалагінов Б. Зарубіжна література: Від античності до початку ХІХ ст.: Іст.-естет. нарис. 3-те вид., випр. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2013. 368 с.
5. Дюрренматт Ф. Суддя та його кат : Романи. Повісті. / Передм. з нім.; Передмова Д. Затонського. Київ : Дніпро, 1989. 591 с.
6. Павлова Н.С. Невероятность современного мира. Дюрренматт Ф. Избранное: Сборник: Пер. с нем. / Составл. В. Седельника; Предисл. Н. Павловой. Москва : Радуга, 1990. С. 5–20.
7. Стернічук В.Б. Інтертекстуальність як аспект структурної самоорганізації німецькомовних творів (на прикладі творчості Ф. Дюрренматта). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2015. Вип. 55. С. 238–241.
8. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. Москва : Мысль, 1993. 959 с.
9. Макар І. Концептуально-тематичне поле «кохання» у романі Лонга «Дафніс і Хлоя». *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. : Філологічні науки*. 2009. Вип. 81(3). С. 337–343.

Brodiuk Yu. Ancient intertext in the story “The Greek looks for Greek” by F. Durrenmatt

Summary. The article analyzes the ancient intertext in the story “The Greek looks for Greek” by F. Durrenmatt. It is revealed that in his works the writer sought to impress and shock the reader, violating the traditional foundations of a “prosperous” society. According to F. Durrenmatt, the grotesque face of the modern world, his unjustified cruelty to the ordinary, “little” man can only show comedy, it is it that reveals the true truth. “Comedy in prose” is also subtitled the story “The Greek looks for Greek” (1955). The work is a parody of Long’s Greek pastoral novel “Daphne and Chloe”.

F. Durrenmatt, through the lens of his tragicomic worldview, offers an unconventional reading of ancient motifs

and images, creating a special structure of narrative discourse. Intertextuality becomes a means of organizing a game with the reader. Durrenmatt allusions, reminiscences, etc. form in the reader "game attitude to the text" (S. Zhigun), testing the intelligence of the reader. The game of opposite meanings is sometimes compressed even in a single phrase, in one single word. After all, Chloe was also called another Greek, the heroine of the bucolic Daphnis and Chloe novel by writer Long, who lived in the II-III centuries AD. It was a virgin girl who still needed to be taught love. F. Durrenmatt calls his heroine Chloe, parodying the ancient antique image. Bride of Archilochos is a courtesan, and, unlike the plot of the classic Greek novel, where the simple shepherd and the shepherdess are children of rich and noble parents, Chloe is a dependent.

Her wealthy patrons generously gift Arnolf. However, upon learning the truth, he transforms from a clumsy scowl into an angry warrior, the ancient Greek god of war Ares.

In the novel "Daphnis and Chloe" Long depicted love as the highest power of nature, love – beyond good and evil over good and evil, freedom and a higher knowledge of the world of beauty. The love depicted in "Daphnis and Chloe's" novel is not separate from nature. In the story "The Greek looks for the Greek" Chloe, who embodies immorality, in the work becomes a symbol of life and awakens Archilochos to search for a new sense of being. F. Durrenmatt, like ancient philosophers, raises love.

Key words: story, comedy in prose, F. Durrenmatt, literature of antiquity, intertext, allusion, reminiscence.